

YADİGAROĞLU MUSTAFA AĞANIN XEYİR-DUASI

Şəmistan NƏZİRLİ

(Əvvələ ötən saylarımda)

***

Müctəhid car çəkib, elan edir ki, İran şahı Fotolay Rusiya imperatoru bincini Nikolay artıq darəcəda adət və mərhamət sahibidir. Xazinaya çatacaq vergi vo xalq idarəsinə məsololurdu, din, məzəhəb forqı qeymər. Rusiya bütün millətlərlə bir gözəd idarə olunur. Hor millət müsəvərid, hüquq eynidir. Hor millət öz dini adəti vo qənu üzrə idarə olunur.

Rus ordusu Təbrizi alandan sonra müctəhid Ağa Mir Fattahın torfdarları olara ruhaniyin özürini qalib kimi sorbast apalarını çar Nikolayı çatır. Onların əzəşbilalıq çarın xoşuna gəlmir. Ona görə Qafqaz canisi general Paskeviç xüsusi qorar göndərir. Ruhaniyin hüquqlarını möhuduledürməyə baradır...

Müctəhidi obasaları ilo bu tay goturlar. Bu xidimlərinə görə ona Göyçə qozasından Qoziyən kəndini və etrafındakı bir neçə kəndin illik goliləri ona hədiyyə edirlər. Lakin Müctəhid İranda olduğunu kimi Azərbaycanda da sorbstə fəaliyyət göstirmək istəyirdi. O, İrəndən gotirdiyi obasaları üçün boş mülklər və qəsəbə tölob edirdi. Onun feodallığının iştirai, iddiası burda daha da artır. Özü hakimi-mülliq kimi yaşamaq istoyirdi, müctəhid Caniş - General Paskeviç yazdığı məktubda deyirdi:

"Heçkən bir ruhanıların işinə, ona qulino qarışmasın. Monim ruhanınlardan bir qisuru olarsa, mono bildirin, mon özüm onlara coza verim". Müctəhid Şəki, Şırvan, Qazax, Qarabag, Borçalı vo başqa mahallərdə yeni müsəlman dövləti olmasına və dövlətin ancaq vo ancaq İsləm şəriəti üzrə qurulmasına tölob edirdi.

General Paskeviç gördük, müctəhid ciziyindən çıxıb bas aparı. Ona görə də 1829-cu ilədə rüslər tabe olmayıb. Mustafa xan da Şirvandən İrana qaçan böyük qardaşı Qasim boyin Tiflisdəki mülkünü müctəhidi vermək üçün çar birinicini Nikolaydan rəziləq alı. Müctəhid öz xəximini goturdi. Paskeviç müctəhidiñ qol-qanad ağmasının, ciziyindən çıxmamasının qarşısını aldı.

Nozir, onu da deymiy ki, Şirvanlı Qasim boyin mülkü yalnız Şirvanda yox, bütün Azərbaycan xanlıqları da gözölliyyin görə birinci yeri tuturdur. Mülk çox zəngin vo azomotlu idi.

Müctəhid gördü ki, hor bir hüquq olindon alınr. Həç yerdə sözü keçmir.

O taydan gotirdiyi din xadimləri yanında rüsvay olur, birdən-birə yoxa çıxdı. Hara getdi, hara qaçıb du günde qədər bilən yoxdu. Ayılan o tay camaati və Fotoli şahın onun öldürüləməsinə fitva vermişdi. O, İranla gedə bilməzdə. Dəyirlər Hindistana qaçıb. O gőzəl mülk bu gün do qalır. Toosif kür, yerli ohali oru Müctəhid mülkü. Müctəhid bağışdır. Şirvanlı Qasim boyin kimdi mord kisinin adı çökilmir.

Nozir, bayadardan söyləndiyin müctəhid obhalımları eşitdin, görürsən necə namərd adamlar varmış bu dünyada.

Eşitidlərindən tösilərən Nozir kodorqarşiq səsli dedi:

- Bəli, ağa, eşitmələm, amma çox, lap çox kodorləndim. Belə məlum olur ki, müctəhid votonu satmaqla var-dövlət sahibi vo hakimi-müller olmaq eşqində imiş. Şüur çatımyıl ki, dərk ətsin, əgillə dövləti qazanmaq olar, amma var-dövləti aqıl qazanmaq olmaz. Bu qeyri-mümkündür. Pis omolların axırı insani həmişə faciye götərmiş qıxardır. Müctəhid kimisi insanlar en çox düşkünlik və sətqin üzündən cəhənmə gedirler. Biz müsəlmanların ana şəhəri olən Təbrizi yadlara satıbsa dəmən onu yeri o dünəyində cəhənnəmə olacağına şübhə yoxdur.

Mirzo Mustafa ağa dedi:

- Nozir, dostum, heç soruşturmən mon bunları hardan, oxumusun, hadnan bilirom. Bütün bunları görməməməm, yaşam da buna imkan vermir. Bu barədə müfi Mirzo Hüseynə əfsəni Qayibzadənin şəxsi ev arxivində vo onun özündən yaxşı məlumat var. Müfi şzin mahaldalandı. O, şair Vida-dının novatorlarından. Çox voton-povor, millətin sevən vo bılıklı soxşdır. Onunla yəş fərziqim çox olsa da, dos-tam. Noiso səhəb çox üzən oldu, sizi yordum.

- Yox, ayaq, yorulmadım, indi bilmən ki, hoyadə necə münəxəttən adamlar varmış. Belə naşkür, nanocib adamları Allah ələməsin bizim analar bir doğsun.

- Ağa, bayaq dedənin ki, bütün konidin qayısqınıñ çökəmek yaxşı xeyir-xah işdir. Yox, ağa, tək mon yox, bütün kondohi yerni dayışmək, dəyarlər torpağı olan orəziyə köçək is-tayir. Əvvəla hamının golmək imkanı yoxdur. Bir da osas oduk ki, aqsaqqal Mustafa ağa bu xeyir-xah işi qol qo-yub, xeyir-düa verib. Bir işinən üzvi kimiyik. Ona görə da monim gol-mayımən məsləhətlər bildir. Men aganın məsləhətləri qabaq düşməm. Bu biziñ Körpüli camaatinin çıxdankı ar-zusudur.

- Nozir, mon ağanın canisi həzrlotlara yaxşılığı məktubı oxudum. Həttə soni torfilyib, bi balaca məktubunda. De görüm, sonin üçün belə ciddi işi tok-tonha qosulmaq çətin deyilim?

- Yox ağa, niyoq oluram. İndi sizi tanış edəcəm. Homkondılım Baca-qoğlu Rohimli, bu xeyir işin dalınca golmışom. Bütün Körpüli camaatının xeyir-duasi ilə golmışom. Atalar gözlər deyib ki, pis adam oduk ki, tək yeyir, atı yohorsuz minir, həlo üstüklə öz nö-korini do döyür.

Tamaşa karvansarasında Baca-qoğlu ilo görürsən Mirzo Mustafa ağa Türkmen kohorino heyranlıqla baxa-baxa Yadiqar oğlu kimi o da torfi-to-rif dəlinənə yığdırıldı.

Torfiordan xoşhallanan Baca-qoğlu qıncı aqılıb, üzə lügürdü, xorlı dedi: - Ağa, belo at Qafqazda hor

adamala ola bilməz. Bu Xozor döryasının o taydan gelme yek cinsidir.

Nozir Baca-qoğlu yaxın durub sol qoluna toxundu. Üzüni Müstafa agaya döndürüb: - Ağa, - dedi, Sizo peşkəs-bi, bi kohor...

Mirzo Mustafa ağa Naziroğlu hüsüs-nərgəbətə baxıb gülləmsində.

- Yox, - dedi, dostum, belo at mo-no yox, xaqanlara, padışahlara layıqdir. Əgor doğurdan da sonin kənddən bu kohardan biri da varsa, onu mona yox. Qafqazın canisi Ali-həzrət, qraf Mixail Semyonoviç Vorontsovə hadiy-riy eləson yaxşıdır. Ali-həzrət belə göyçək ceyran atlarının ölçüyüగələməz dərəcəde vurğunudur.

- Ağa, bu sözləri adaşımız Mustafa ağa da deməsidi. Işımız düzəldi-düzəldədi Ali-həzrət qrafə peşkəş eliyərem bu kohori.

- Dütənlədi kəlməsini fikrindən çıxarı. Elə hesab et ki, doxsan doqquz fai Sizin kəndin Mustafa ağanın dedi-yi orzayı köçəməyi bas tutub. Siz sa-ba-ban günün ikinci yarısına kimi gözlö-yin. Man Ali-həzrətə bir də danışın. Çalışaram, sizi qəbul edəndə məndə orda ołum.

Mirzo yola salib qayıdan kimi Baca-qoğlu düşüd Nəzirin üstüne:

- Aya, qardaş, - dedi, bu nə məsə-lədi, bu nə soxavatdi. Mustafa ağa demədi ki, kohori onlara göstərmə. Əksinə son özünü qrafə hadiyə eləndin.

- Baca-qoğlu, el-oba doğru deyir ki, yedirmeşən yeməzən. Rus milletinin gözü ömrü boyu biz Qafqazlıların var-dövlətindən olub. Rusiya başdan-başa bacraqlıqdı, ceyllikildi. Hələ aq çar Pyotrov dövründən onları istəbi dünəy-də hər cür nemət yetirən Qafqazda olub. Sənənə son golməsin bu boyda torpaq sahibolmaq homkondılımların xızı qızırənəmədik. Birco-லah eləsin canisiñ razılıq olsun. Bəli, son düz deyrən Mustafa ağa dedi ki, çalışın kohori əldən verməyin. Olsayıñ təsliyik kohor ibər kohor da verordim. Birco-லah kənd kor-peşman qayıtmayıq. Özün bilirsin dəstənən çox düşən var. Ağzı göyçəklər deyəcəklər heç canisiñ qobuluma düşə bilməyiblər, gedib Ortaçalada dolı Müseyibin drax-dındanə yecib-iciblər. Şeytanbazardan da tuman-köynük alıb kohor qayıdbular. Dalmızca də nobilim nələr udyyar-çaqlar. Son bir fikirə, iş düzəlmosu no üzə konda qayıdarlıq. Atdı da, can-iñ saq olsun. Uləmə İdris ağadan pul-um olanda galon ilə bolur da alacam.

Nozirin diqqəti diniyən Baca-qoğlu yankönlərənərəsüdə:

- Bəs kənd noynən qayıdaqəsan?

- Necə yox, sonin sonin torkin-de, qohum deyilək - xıç tobəsümlü zərafat elədi. Narahat olma, belo deydi Hallavar mal bazarında çorkazlırlar satdıgi atla. Bir kohor atı dağlılar chti-yac üzündən beş-altı manatlı yalvarbı verilər. Konda ki gino yox , qoy lap üç güno çatır. Birco-லah cəməzələnən el-əbanın içina üzə aq qayıdaq. Baca-qoğlu, belo şəyərlərini çəkmo.

Nozirin yerli-yataqlı müdrik ağ-saqqal kimi dənəsindən heyrən olan Baca-qoğlu dedi:

- Qardaşım, - dedi, Tokolido Mustafa ağa ilo səhəbbətə fikir verdim. Ki-şi oturub-durub elə həy soni torfilyib. Hələ bir neçə dofto aqılı, müdrik Nozir balamə sözlərini də İslətdi. Deməli Mustafa ağa sohvə eləməyib, ol-guno kimi soninlo belo yaxınılmış ol-mamışdı, eşitmədim bu yaşıda ağsaqqal

kimi kimləroso öyüd-nəsihat verməyini, haqqı-nahqa qurban verməməyini, indi şahidi oldum, çox sevindim.

Sənə ad qoyan atan Abdulla kişi de soh etməyi. Bir dofa bizim mol-ua Usubdan sorulub:

- Nozir sözünən menasi nadir? Yəqin xeyir-xah, oliaçiq , nozır-niyaz ver-ən deməkdir. - Yox, oğul, deyib mol-la etiraz etdi. Nozir - dedi, orbədo doğru yola, həq yoluñ çağırın, tay-bəborları olmayan deməkdir.

- Yaxşı, yaxşı Baca-qoğlu, torfini saxla işimiz düzəldənən sonra, indi gedək Ortaçalada dolı Müseyibin drax-dındañda nahar edək, ordan da gedib Hallavar mal bazarımdan atlaq... *

Qafqaz canisiñ M.S.Vorontsov iyirmi gün sonra Mustafa ağa Yadigar oğlunun adına möhürü, surquq mök-tub gondırdı. Əvvəla salam-kolandan sonra yazdı:

"Möhəsrəm dostum, Mustafa ağa, ağa şəhərənən Kullı Qafqazın yar-şını da istəsan şəhərə peşkəş verməzə hazırlam. Nəziki Lori vadisində kiçik bir kəndin yerləşməsi üçün bir parça torpağı baxıb etmək.

Əziz dostum, göndərdiyin göyçək türkman kəhərənən qırçox sağ ol! Onu tərişfəməzə söz tapıram...

Zati-alının şərəfinə 1845-ci il zil-hicco ayının 11-də (yəm iyulun 18-də) Lori vadisindən istifadədən 20 verst meşə va onun ətrafdakı, kəmisi Qazax sultanlığında massux torpaqlar Şəngər dağından təqəżə qayının sırtına qədər olan əzəzi Körpüli camaatının əbdi məskunlaşması üçün verilən. Kəndi idarə etmək üçün kənddənən seçilənini Sizin itixarınıza verirəm.

Baqı-Allah amanınan yaxın gülər-dər Qazax-Borçalı elindən görüsəmədik.

Sizin sadıq dostunuz: Qafqaz canisiñ general-feldmarşal, qraf M.S.Vorontsov.

Canisiñ fars sözüdür. İmperatoru Qafqazda avz edən həkim və sərdar vəzifəsidir. M.S.Vorontsov 1844-cü ilden 1856-ci ilə qədər Qafqazın canisiñ və Qafqazda yerləşən rus or-dusunun Ali Baş komandanı olmuşdur. Vorontsov öz, aq, təhsili və li-berət rəhul olması ilə başqı çar in-zibatçılarından fərqlənmişdir. O, el-ma, adəbiyyat və mədəniyyətə hamili etmişdir. Onun vaxtındə Tiflisdə ilk teatr, "Qafqaz kəndləri" məc-məsi, "Qafqaz" qəzet, qadın pan-sion, Yerləşən məktəb, kütləvi ki-tabxana, observatoriya, opera teatri açılmışdır. O, ham də yolların abu-taşlaşmasına və mərkəzi Tiflisdə ilk da-fə iki və üç mərtəbəli evlərin tikilməsinə də kömək gəstirmiştir.

Böyük dramaturgumuz: Mirza Fatali Axundovun pəyəsləri onun səfəri ilə sohñəyə qayılmışdır.

1855-ci ilə M.S.Vorontsovə bağılaşdıığı kitabının ikinci sohifəsində M.F.Axundzəvən belə bir avtoqraf vardır: "Ömür-əfxfəm vo supahalar-əzom, sərkari-sorfinəmədət kuyuz Mizail Semyonoviç Vorontsovə komali-xüüs ilə bu bəs təm-sili hədiyyə vo müzzəzimlərin ism-sofri filabəqasının müzəyyən etləm vo bas-durdum min iki yüz yetmiş sonosundan, şəhri-Tiflisdə.

Təmsilatı-kapitan Mirzo Fotoli Axund-zədə hommossalı-üloomi-məcməi-cögü-rəfiyati-Qafqaziyə" (Bax!, M.F.Axund-zəvən xəzərləri, 3-cüldə, I-cild, səh-405-də, Bakı, 1958-ci il nəşri).

(Davanı 6-cı sahifədə)

(Əvvəli 3-cü sahifədə)

* * *

Arxiv sənədlərində məlum olur ki, canışın M.S.Vorontsovun Azərbaycan əhalisine çox böyük hüsünə-rəğbəti olmuşdur.

Bele təmənnasız yaxşılığı unutmayan Mirzə Fətəli Axundov 1845-ci ilin mart ayında "Tərcümeyi-həl"nda yazar:

"Bu güne qəder Qafqaz sərdarlarının yanında Şorq dilləri mütercimi vəzifəsində çalışıram. Onların hor birisindən cürbəcür iltifatlar, mərhəmətlər görmüşəm. Yaxşı gütərənim vardır. Kolonnelik rütbəsinə malik olmuşam. Baron Rozendən sonra mənim ikinci nemətveronim olan mərhum general-feldmarşal knyaz M.S.Vorontsdan xüsusi-lə razıyam ki, bu işgüzər və ağlı omirin iltifatı sayosində, məndo yazıçılıq qabiliyyəti özünü göstərdi. Azərbaycan türkçəsində altı komediya, yəni tomsil yazib, ona məlumat verdim. Böyük töqdiro, çoxlu onama nail oldum. Bu xeyirxah omirin tikdirdiyi Tiflis teatrında "Tomsilat"ını tamaşa yoldular. Teatr salonunda olanlardan aferinlər, təriflər eştidim.

Sonra "Yusif şahın hekayəsi"ni yeno do türk dilində yazdım. Bu yeddi əsər rus dilində tərcümə edilib çap olunmuşdur. Bu əsərlər haqqında Peterburq və Berlin jurnallarında təriflər yazılmışdır."

Dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin noslindən olan Şeyx İbrahim şeyx Həsən oğlu Şeyxzamanlı 1845-ci ildə Tiflis gimnaziyasında Qurani-şərifdən imtahan verərkən Qafqaz Canışını knyaz Mixail Semyonoviç Vorontsov da imtahanda iştirak edirmiş. Şeyx İbrahim imtahan vaxtı verdiyi cavablara, elm və kamalına heyran qalib döñə-döñə ona aferin deyib çox bəyənən Canışın Vorontsov öz qızıl saatını ona bağışlamışdır.

Şeyx İbrahim Qüdsi Gəncəvi (1816-1865) Tiflis gimnaziyasını əla qiymətlərə bitirdikdən sonra Gonco gimnaziyasında müəllim işləmişdir. Şeyx İbrahim ilk tohdsilini Mirzə Fətəli Axundovun oxuduğu mədrəsədə, Gəncənin məşhur din alimi Axund Hüseynəndən almışdır. Qüdsi toxollüsü ilə fars və Azərbaycan dilində ulu babası Nizami Gəncəvi kimi şeirlər yanan Şeyx yüz əlli dən çox qozəl, qəsidi Müəllifi olub. Ədəbiyyatşunas-alim Firdun boy Köçərli yazar ki, Şeyx İbrahim həm "Tarixi-müqoddos" divanın və general Lev Lazarevin xahişi ilə "Gəncənin müxtəsər tarixini" yazımışdır. Onun "Gəncə" möqaləsi vəfatından sonra 1876-ci ildə "Qafqaz" qozetində dərc olunub.

YADİGAROĞLU MUSTAFA AĞANIN XEYİR-DUASI

Pak və alim şəxs olan Şeyx İbrahimin novisi 1906-ci il iyun ayının 30-da yaranmış Gonco Müsolman Xeyriyyə Cəmiyyətinin ömürlük fəxri üzvü Məmmədbağır bəy Şeyxzamanov olmuşdur. Cümhuriyyət dövründə - 1918-1920-ci illərdə əks-kəşfiyyat idarəsinin rəisi əvvəlcə Məmmədbağır, sonra onun kiçik qardaşı Nağı bəy Şeyxzamanlı olmuşdur. 1920-ci il aprelin 27-də ölkəmizə soxulan XI-ci Qırmızı ordusunun bolşevik-dəşnak osgorlorı Məmmədbağır bəyi həmin gün güllələdilər. Nağı bəy bolşevik təziqindən Türkiyəyə mühacirota gedə bildi. Uzun illər Türkiyədə Məmmədəmin Rəsulzadənin yaxın silahdaşı kimi fəaliyyət göstərən Nağı bəy (1883-1967) orada vəfat etdi.

Nağı bəy mühacirotda yaşadığı zamanda Votoni Azərbaycanı unutmamış, yaddasına arxalanıb 1964-cü ildə "Azərbaycan istiqlal mücadiləsinin xatirələri" adlı çox məraqlı, iri hecmili əsər yazmışdır. Əsərdə ulu babası Nizami Gəncəvi haqqında qısa da olsa belə məlumat verir:

"Şeyx Nizaminin bizim ailədən olduğuna dair dolillərim bunlardır: Ailəmizdən babam Şeyx Həsənoğlu əmim Şeyx İbrahim Qüdsi, onun oğlu Nağı isə ailəmizdən digər qollarından Şeyx Əli Şövqi kimi şairlər ədəbiyyatımızda yer tutublar. Şeyx Nizaminin qəbri, türbəsi qədimdən bəri sahibi olduğumuz mülkümüzdə olması eyni ailədən olmasına göstərməkdədir.

Gəncənin mövcud olmasının şahidi İmamzadə qobiris tanlığı və "Göy imam" məqborosıdır. Məqboronun günbonzin daxili sothində tikinti daşının üstündə yazılmışdır - "Bu şərəflə cennət bağçası yüz iyirmi il babasının - ona salam olsun - hicrətindən sonra vəfat etmiş İmam Məhəmməd Bağır oğlu - ona salam olsun - Mövlana İbrahimin türbəsidir. Hicrətin yüz iyirminci miladi təqvimin 740 - 741 - ci illərinə uyğun olduğunu nəzərə alsaq Gəncənin səkkizinci yüzilliyin əvvəllərində mövcud olması məlum olur".